

* * * ARCHEOLOGICĚSKIE ISSLEDOVANIJA V MOLDAVII V 1985 G., Chișinău, Ed. „Știința”, 1990, 268 p.

Secția de etnografie și istoria artelor din cadrul Academiei de Științe a Republicii Moldova publică o culegere de articole care cuprinde rezultatele obținute prin săpături sistematice și de salvare, precum și unele investigații zonale de teren întreprinse de membrii acesteia în cursul anului 1985. Culegerea ne înfățișează o bogată paletă de preocupări, prezentate într-o formă succintă, care îmbrățișează un cadru cronologic larg, cu începuturi din paleolitic și până în secolele XVI-XVII.

Lucrarea începe cu prezentarea săpăturilor efectuate de I. A. Borziac și S. I. Kovalenko în stațiunea paleolitică de la Cosăuți, localitate situată pe Nistrul Mijlociu (p. 3-23). Aici, cercetările, axate pe investigarea celui de-al doilea nivel de locuire al așezării, au dus la descoperirea unui bogat material litic și faunistic, dar și a unor complexe de locuire, la unul din acestea constatându-se folosirea materialului lemnos, fapt semnalat pentru prima dată în stațiunea amintită. De o importanță aparte, ce se cuvine a fi subliniată, este descoperirea unei statuete feminine din piatră și a

unei amulete-pendantiv, care ne duc cu gândul la mentalități și obiceiuri legate de vechi ritualuri religioase. Din punct de vedere cronologic, cel de-al doilea nivel de locuire de la Cosăuți, plasat într-o perioadă de răcire a climei, dată fiind și prezența renului, a putut fi datat pe baza analizelor radiocarbon acum 18200 ± 300 de ani.

În continuare, V. M. Bikbaev publică rezultatele sondajului întreprins în așezarea cu mai multe niveluri de la Bolohan I, unde s-a remarcat prezența culturilor ceramicii liniare „cu capete de note muzicale” și Tripolie, faza târzie a acesteia din urmă fiind reprezentată prin 2 locuințe și ceramică, monocromă sau bicromă, cu cele mai apropiate analogii la Văhvatini, Hordinești, Gorodsk și Traianovo (p. 23-34).

Săpăturile efectuate de V. S. Beilekci în tumulul 3 din satul Copceac, pe terasa răsăriteană a râului Ialpuș, s-au concretizat în descoperirea a 12 morminte, 2 gropi, precum și a resturilor unui rug funerar (p. 34-49). Potrivit situației stratigrafice înregistrată în

Arheologia Moldovei, XVII, 1994, p. 331 – 345.

timpul cercetărilor, s-a reușit să se dovedească că sub mantalele movelei au avut loc patru înmormântări succesive de bază, cel mai vechi mormânt, înconjurat de cromleah, datând aproximativ de la mijlocul mileniului IV î. de H. Ulterioare mormântului cu cromleah au fost considerate toate celelalte înhumări principale, gropile și rugul funerar, acestea aparținând culturii Iamnaia. În mantalele tumulului au fost descoperite și câteva morminte introduse, cele mai multe din cultura Iamnaia, unul sarmatic, datat pe baza pumnalului de fier cu inel la mâner în secolele I î. de H. – I d. H., și două din feudalismul târziu.

Aceleași preocupări în domeniul cercetării tumulilor le au N. A. Chetaru și V. P. Haheu, care au investigat un grup de cinci movile funerare în apropiere de satul Ciocălteni, de pe Răut (p. 49-73). Tumuli cercetați cuprindeaua un număr de 2 până la 16 morminte, fiecare cu câte o înmormântare principală, centrală, din cultura Iamnaia și altele secundare, din aceeași vreme, sau aparținând migratorilor târzii. Autorii fac unele precizări și aprecieri privind poziția scheletului și ritualul de înmormântare în cultura Iamnaia. Astfel, referitor la mormintele principale s-a constatat că gropile acestora erau de formă dreptunghiulară, cu pereții și fundul drepti, păstrând, uneori, urme de feșuire cu un var sau un slip de argilă albă. Scheletul se afla deus pe spate, în poziție *accroupi*, pe resturi de lemn, deasupra celui înhumat fiind aruncat ocrul. Un bulgăre de ocrul se găsea întotdeauna în preajma craniului, pe partea stângă a scheletului. În legătură cu mormintele migratorilor târzii, acestea aparțineau unei populații de origine pecenego-tiurcică și aveau ca inventar obiecte din fier (vârful de săgeți, cuțite etc.) și os, cu analogii în cimitirul de la Ogorodnoe, ultimele provenind, probabil, de la detaliile ornamentale ale unor arcuri.

Prin săpăturile de salvare întreprinse de S. M. Agul'nikov și A. N. Levinskij la Căușani au fost cercetate o locuință adâncită în pământ, resturi de vetre și trei gropi menajere, cu analogii în culturile Noua și Sabatinovka, și un orizont cultural din secolele I-IV î. de H. (p. 73-89). Caracteristică primului orizont cultural este prezența așa-ziselor pâinișoare de lut, în compoziția cărora erau resturi de semințe de orz, grâu și secară, cât și materiale ceramice și osteologice cu cele mai apropiate asemănări la Bolgrad, la sud de Căușani. Pe baza analogiilor, acest orizont a fost datat la mijlocul secolului XII î. de H., în perioada de tranziție de la cultura Sabatinovka târzie spre Belozerka timpurie.

Problematica complexă a perioadei de trecere de la bronzul târziu la Hallstattul timpuriu în spațiul carpato-nistran, aflat în strânsă legătură cu populația tracică care a asimilat – după cum spun autorii (?) – triburile locale, a fost atinsă și sumar discutată în legătură cu descoperirile de la Ciobruți și Petrușani. Referitor la așezarea de la Ciobruți, unde au fost cercetate o locuință semiîngropată, o vatră și două gropi menajere, S. M. Agul'nikov și G. F. Cebotarenco propun încadrarea acesteia în secolele X-IX î. de H. (?), în etapa finală a bronzului și începutul Hallstattului, prin analogie cu descoperirile de la Tudorovo și Comrat. Autorii pun, totodată, în discuție și consideră ca rămase deschise problemele privind originea, dezvoltarea și dispariția culturii Belozerka, apartenența etno-culturală a așezărilor de acest tip, cum este și cea de la Ciobruți (p. 90-99). La Petrușani, O. G. Levickij constată existența unei așezări din cultura Nouă, cu cenușare, și o alta din Hallstattul timpuriu (p. 107-120). Analogiile pentru așezarea hallstatiiană timpurie sunt găsite în descoperiri de pe teritoriul Republicii Moldova, în vestul și sudul României, în fosta Iugoslavie, fiind evidențiate pentru unele resturi ceramice similitudini în zona Sighetului Marmăției, spațiu de răspândire a culturii Gáva-Suseni. De asemenea, se fac referiri și la descoperiri mai recente din România, din stațiunea de la Cruceni.

Alte săpături, ca, de pildă, acelea efectuate de I. A. Borziac și M. T. Kašuba în satul Bulboaca, au dus la descoperirea a trei niveluri de locuire, cel mai vechi din vremea culturii Noua, al doilea din secolele II-I î. de H. și ultimul, cel mai bogat, din secolele III-IV, cu analogii la Dănceni și Hansca „Lutărie” (p. 99-107).

În continuare, N. A. Chetaru și N. L. Serova fac cunoscute rezultatele cercetărilor din tumulul 21 de la Dubăsari, finalizate în descoperirea a două morminte, unul principal, în groapă simplă, și cel de-al doilea, secundar, cu nișă (p. 120-132). Mormântul principal aparținea unui bărbat și conținea ca piese de inventar un cuiț de fier cu mâner de os, o teacă de suliță, două oase astragal și un vârf de săgeată, cu trei arpioare, care îi asigură plasarea cronologică în secolele IV-III î. de H. În mormântul cu nișă, colectiv, s-au descoperit două schelete de femei, unul dispus în lungul gropii și acoperit cu loazbe, iar celălalt la intrarea în nișă. Din inventarul acestuia s-au recuperat un vas de tip kantharos, o oglindă de bronz, 2 cercei de argint, o brățară de bronz, 2 fragmente de săgeți din fier, un cuiț de fier cu mâner de os, 2 pietre de râu și o placă de gresie rituală, de formă trapezoidală, toate găsite lângă scheletul acoperit cu loazbe de lemn. Despre primul schelet s-a considerat că ar fi aparținut unei preotese, vestală a cultului focului, iar cel de al doilea, fără nici un inventar, unei roabe. Potrivit tipologiei lui V. S. Ol'chovskij, mormântul secundar poate fi atribuit variantei 4 a mormintelor scitice din zona de stepă, folosite încă din secolul VI și până în III î. de H. Prezența kantharosului în tumulul discutat determină o datare mai strânsă a complexului, acesta plasându-se în perioada cuprinsă între al doilea și al treilea sfert al secolului IV î. de H.

Alți tumuli funerari, de data aceasta sarmatici, au fost cercetați de I. A. Grosu și T. I. Demcenko în apropiere de Cămățeni și Opaci (p. 132-140). În mormântul principal de la Cămățeni au fost găsite obiecte din os, bronz și fier, resturi dintr-o foiță de aur, mărgelă, un vas de sticlă fragmentar, o monedă de bronz corodată, fragmente ceramice și două vase de lut, unul ritual, considerat afumătoare, și cel de-al doilea reprezentând un opaiț. Ca repere cronologice importante au fost aduse în discuție fibula de fier, considerată dacică, cu analogii în România și în necropola de la Bocani, aceasta din urmă datată în secolul II, și mărgelă, mai ales acelea cu 14 fațete, dintre care cele mai multe sunt din secolele II-III, potrivit clasificării propuse de E. M. Alekseeva. La o întregire a cadrului cronologic concurează fragmentul de vas de sticlă, datat după N. P. Sorokina în perioada de sfârșit a secolului I și prima jumătate a secolului IV, și găul de amforă caracteristic secolului II, după tipologia lui D. P. Šelov. Având în vedere toate aceste considerente, autorii au propus datarea mormântului în secolul II. Cei doi tumuli cercetați la Opaci au servit unul ca cenotaf, datat după fragmentele de amforă de tipul C din tipologia lui Šelov în secolul II, iar celălalt ca monument funerar. Din inventarul mormântului principal, aflat în monumentul funerar, s-au recuperat un vas lucrat cu mâna, fragmente de obiecte din bronz, 6 foițe de aur, 164 mărgelă, un kantharos de sticlă de tip roman, materiale ce permit datarea tumulului în secolele II î. de H. – II d. H., potrivit tipologiei lui K. F. Smimov. În schimb, după N. P. Sorokina, kantharosul s-ar încadra în secolele II-III, cu analogii în descoperirile din aceeași vreme de la Constanța. Descoperirile de la Cămățeni și Opaci se includ în marea grupă a tumulilor sarmatici din interfluviul Nistru-Prut, teritoriu în care, până în 1986, au fost cercetate în 27 de puncte 77 de asemenea monumente funerare. Astfel de descoperiri confirmă și întăresc ipoteza potrivit căreia au existat adevărate necropole de tumuli, cum este cazul acelor cercetate anterior la Turlachi, Ogorodnoe, Nagornoe și Novosel'skoe.

Secolele II-III le aparțin descoperirile din așezarea de la Mândrești, cercetată de I. S. Tentiuc (p. 162-176). Așezarea a fost datată astfel pe baza obiectelor descoperite (fibulă de bronz, monede etc.), ceramică și, mai ales, a fragmentelor de amforă. Descoperirea celor două cuptoare de ars oale și analiza materialului ceramic i-au permis autorului unele aprecieri în legătură cu tehnica de lucru și nivelul tehnologic atins de meșteșugarii olari din comunitatea respectivă.

Culturii Čemjachov i-au fost atribuite descoperirile din așezarea de la Gura Căinarului I și din necropola de la Cealac. La Gura

Căinarului I, A. N. Levinskij consideră că materialul ceramic găsit în cele trei locuințe adâncite și în cenușarul aflat în una din ele prezintă asemănări care merg până la identitate în cultura Lipița și la Militari-Mătășaru, în această din urmă localitate documentându-se, după Gh. Bichir, existența cultului vetrei casnice la daci și carpi (p. 176-193). În același timp, autorul subliniază că prezența unor depuneri de cenușă, cu resturi de cărbune, în monumentele grupei din Volânia a purtătorilor culturii câmpurilor cu ume ar permite formularea unei ipoteze de lucru potrivit căreia cultul dacic al vetrei casnice și-ar găsi continuarea în cultura Čemjachov din teritoriul Nistru-Prut prin intermediul grupului volâno-podolian, fapt ce va trebui dovedit ulterior. Din necropola de tip Čemjachov de la Cealac, T. A. Ščerbakova a cercetat 29 de morminte, dintre care 27 de înhumăție, unul de incinerare și un cenotaf (p. 141-162). Analiza materialelor descoperite oferă autoarei posibilitatea datării necropolei în a doua jumătate a secolului IV – începutul celui următor. Elemente planimetrice importante permit o departajare etnică în cadrul necropolei, semnalată de existența unor morminte de tip sarmatic (morminte în gropi cu nișă sau cu praguri) și carpice, iar înmormântările suprapuse denotă cel puțin două etape cronologice distincte.

Rezultatele săpăturilor arheologice din așezarea de la Scoc sunt prezentate de N. P. Tel'nov și R. A. Rabinovici (p. 194-212). Cercetările începute aici în 1950 de G. D. Sniimov au fost continuate ulterior, cu unele întreruperi, pentru ca în 1985 să fie descoperite 13 locuințe adâncite în pământ, o locuință-atelier, 2 cuptoare de redus minereu, 4 vetre cotlonite și 20 de gropi menajere. Cele mai multe complexe de locuire, vetrele și unele gropi menajere datează de la sfârșitul secolului VII și din secolul VIII și aparțin, după opinia autorilor, unei așezări slave, cu analogii în faza târzie a culturii Luka-Raikoveckaja. Alte descoperiri, printre care și cuptoarele de redus minereu, pot fi însă datate în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului IX și începutul celui următor.

Așezarea întărită de la Răciula, investigată de I. G. Vlasenko, amplasată pe un promontoriu natural de pe malul drept al râului Ichel, avea patru linii de fortificații, primele trei fiind reprezentate prin șanțuri adânci și valuri destul de înalte (p. 212-229). Astfel, șanțurile de apărare aveau la partea inferioară o lățime de 2-6 m, la cea superioară de 10-15 m, adâncindu-se de la 1,5 la 2 m. Valurile erau înalte, de aproape 2 m, și aveau la bază o lățime de circa 15 m. În ceea ce privește construcția ultimei linii de fortificație, aceasta se deosebea de celelalte, în teritoriul afectat de amenajarea respectivă râpa promontoriului fiind escarpată, iar valul ridicat deasupra escarpei. În perimetrul cercetat au fost dezvelite 2 locuințe și 12 gropi, de dimensiuni, adânci și destinații diferite (menajere, de conservare, rituale). Locuințele, de formă patrulateră, cu colțurile rotunjite, erau dotate cu cuptoare de piatră. Așezarea, datată în secolele IX-X, a avut o existență de scurtă durată, dovedită de

construcțiile de fortificație și materialele descoperite, atribuite de autor culturii slavilor răsăriteni, cu analogii în fortificațiile rusești de la Rud', Alčedar, Cărevka, Echimăuți și Lucașovca. Deși unele obiecte, cum sunt vârfurile de săgeți, își găsesc analogii la Echimăuți și Alčedar, unde acestea au fost atribuite populațiilor nomade de G. B. Fedorov, autorul încearcă, pe baza determinărilor lui A. F. Medvedev să le considere un produs local. De asemenea, pentru o încadrare cronologică cât mai exactă sunt luate în discuție săgețile cu vârful prelungit și răsucit, găsite în așezare împreună cu acelea de formă romboidală, descoperirile fiind corelate cu materialele de la Echimăuți, ele marcând aici momentul distrugerii fortificației. Așezarea reprezintă, în momentul de față, potrivit opiniei autorului, cea mai sudică horodiște slavă de pe teritoriul Republicii Moldova.

Prin cercetările de salvare întreprinse de G. F. Cebotarenco în așezarea de la Molești I au fost deosebite din punct de vedere stratigrafic două niveluri de locuire, unul getic și celălalt slav (?) (p. 229-239). Autorul insistă asupra descoperirilor de cuptoare de ars oale, distingând mai multe grupări teritoriale, pe care le încadrează în secolele XI-XII, pe baza numeroaselor căldări de lut găsite în complexele cercetate.

În continuare, P. P. Bârnea, A. A. Nudelman și T. F. Rjaboi prezintă două tezaure de obiecte și monede din secolele XVI și XVII, unul descoperit la Sărata Nouă-Fălești, în 1956, iar celălalt la Bălțața-Criuleni, în 1961 (p. 239-249). Primul tezaur cuprindea 27 monede și 5 cercei-verigi de tâmplă, al doilea 4 cercei-verigi de tâmplă, 13 nașturi și 284 monede, dintre care 20 de aur, obiectele de podoabă și piesele vestimentare având analogii în descoperiri din România, la Suceava, Cotul Morii, Olteni și Țițești-Putna.

Lucrarea se încheie cu două articole semnate de A. P. Gorodenco, M. E. Teaciuc și O. V. Larina, C. I. Postică, primul privind rezultatele cercetărilor de teren întreprinse în satele Vișoara, Ciuciulea și Elizabetovca (p. 250-256), iar celălalt referitor la descoperirile de la Bursuceni (p. 256-266).

Culegerea de articole, care a făcut obiectul prezentării noastre, constituie, fără îndoială, o realizare a arheologilor din Republica Moldova. Considerăm, însă, că în unele cazuri, o cunoaștere mai aprofundată și o mai bună raportare a descoperirilor din zona discutată cu cele similare din România, de care multe dintre ele sunt atât de strâns legate, ar fi fost necesară și ar fi contribuit la o înțelegere mai corectă a unor realități istorice. De asemenea, o ilustrație mai bogată ar fi fost utilă, ca sprijin convingător al afirmațiilor și interpretării descoperirilor. Cu aceste succinte observații, nu putem încheia fără a sublinia importanța descoperirilor ca atare și, în același timp, contribuțiile aduse în articolele incluse în lucrarea prezentată.

ALEXANDRU ANDRONIC, RODICA POPOVICI